

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII
UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI TEHNOLOGIE
POLITEHNICA BUCUREȘTI
CENTRUL UNIVERSITAR PITEȘTI
FACULTATEA DE TEOLOGIE, LITERE, ISTORIE ȘI ARTE
ȘCOALA DOCTORALĂ *FILOLOGIE*

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

***FRAZEOLOGISMELE EXPRESIVE ÎN
ROMANELE LUI LIVIU REBREANU***

Conducător de doctorat:

Prof. univ. dr. habil. Cristinel Munteanu

Student-doctorand:

Mihaela Stanciu (Voicu)

PITEȘTI

2025

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII
UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI TEHNOLOGIE
POLITEHNICA BUCUREȘTI
CENTRUL UNIVERSITAR PITEȘTI
FACULTATEA DE TEOLOGIE, LITERE, ISTORIE ȘI ARTE
ȘCOALA DOCTORALĂ *FILOLOGIE*

***FRAZEOLOGISMELE EXPRESIVE ÎN
ROMANELE LUI LIVIU REBREANU***

Conducător de doctorat:

Prof. univ. dr. habil. Cristinel Munteanu

Student-doctorand:

Mihaela Stanciu (Voicu)

PITEȘTI

2025

Frazeologismele expresive în romanele lui Liviu Rebreanu

[cuprins]

Notă introductivă / 4

PARTEA I. ASPECTE TEORETICE ȘI ISTORICO-DESCRIPTIVE / 9

Cap. 1. Expresivitatea limbii române. Câteva repere / 9

- 1.1. Conceptul de „expresivitate”. Puncte de vedere / 9
- 1.2. Direcții în stilistica românească / 14
- 1.3. Surse ale expresivității lingvistice (pe niveluri de limbă) / 23
- 1.4. Caracterul expresiv al frazeologismelor / 32

Cap. 2. Frazeologismele. Delimitări conceptuale / 33

- 2.1. Frazeologia ca (sub)disciplină lingvistică / 33
- 2.2. Unități frazeologice. Definiție și tipologie / 36
 - 2.2.1. Expresii și locuțiuni (perspectiva îngustă) / 37
 - 2.2.2. Discursul repetat (perspectiva largă) / 45
- 2.3. Tradițiile discursive și importanța lor pentru analiza stilistică / 46

Cap. 3. Liviu Rebreanu – încadrare literară și caracterizare stilistică / 49

- 3.1. Viața și opera / 49
- 3.2. Particularități lingvistice și stilistice / 54
- 3.3. Depășirea „stilului cenușiu”: expresivitatea comparațiilor / 59

PARTEA II-A. FRAZELOGISMELE ÎN ROMANELE REBRENIENE. INVENTAR ȘI COMPORTAMENT DISCURSIV / 102

Cap. 4. Romanele revoltei țărănești / 102

- 4.1. *Ion* / 102
 - 4.1.1. Conținutul romanului. Prezentare generală / 102
 - 4.1.2. Inventarul frazeologic / 104
 - 4.1.2.1. Planul narativ / 104

4.1.2.2. Planul dialogat /	110
4.2. <i>Crăișorul Horia</i> /	115
4.2.1. Conținutul romanului. Prezentare generală /	115
4.2.2. Inventarul frazeologic /	116
4.2.2.1. Planul narativ /	116
4.2.2.2. Planul dialogat /	120
4.3. <i>Răscoala</i> /	121
4.3.1. Conținutul romanului. Prezentare generală /	121
4.3.2. Inventarul frazeologic /	122
4.3.2.1. Planul narativ /	122
4.3.2.2. Planul dialogat /	128
4.4. Constatări (în urma comparării celor trei romane) cu privire la frazeologie /	133

Cap. 5. Romanele psihologice / 171

5.1. <i>Pădurea spânzuraților</i> /	171
5.1.1. Conținutul romanului. Prezentare generală /	171
5.1.2. Inventarul frazeologic /	172
5.1.2.1. Planul narativ /	172
5.1.2.2. Planul dialogat /	175
5.2. <i>Adam și Eva</i> /	176
5.2.1. Conținutul romanului. Prezentare generală /	176
5.2.2. Inventarul frazeologic /	177
5.2.2.1. Planul narativ /	178
5.2.2.2. Planul dialogat /	181
5.3. <i>Ciuleandra</i> /	182
5.3.1. Conținutul romanului. Prezentare generală /	182
5.3.2. Inventarul frazeologic /	183
5.3.2.1. Planul narativ /	183
5.3.2.2. Planul dialogat /	184
5.4. Constatări (în urma comparării celor trei romane) cu privire la frazeologie /	185

Cap. 6. Romanele citadine / 191

6.1. <i>Jar</i> /	191
6.1.1. Conținutul romanului. Prezentare generală /	191
6.1.2. Inventarul frazeologic /	192

6.1.2.1. Planul narativ /	192
6.1.2.2. Planul dialogat /	194
6.2. <i>Gorila</i> /	196
6.2.1. Conținutul romanului. Prezentare generală /	196
6.2.2. Inventarul frazeologic /	197
6.2.2.1. Planul narativ /	197
6.2.2.2. Planul dialogat /	200
6.3. <i>Amândoi</i> /	203
6.3.1. Conținutul romanului. Prezentare generală /	203
6.3.2. Inventarul frazeologic /	204
6.3.2.1. Planul narativ /	204
6.3.2.2. Planul dialogat /	206
6.4. Constatări (în urma comparării celor trei romane) cu privire la frazeologie /	208

Concluzii / 215

Bibliografie / 219

Tabel / 14

Obiectul lucrării noastre îl constituie frazeologismele în romanele lui Liviu Rebreanu, mai precis, dinamica lor în cele două planuri ale discursului, cel al naratorului și cel al personajelor. Abordarea acestui fenomen lingvistic s-a realizat prin inventarierea expresiilor și a locuțiunilor din fiecare roman rebrenian, distribuindu-le de la început în cele două categorii, mai sus menționate. Punctul de plecare l-a constituit demonstrația lui G.I. Tohăneanu, potrivit căreia, în cazul prozatorilor, stratul dialogat este mai bogat în frazeologisme, și implicit mai expresiv decât cel narativ, acest fapt ilustrând o tradiție discursivă. Cu toate cele demonstrate de G.I. Tohăneanu, lingvistul Cristinel Munteanu realizează o analiză prin care arată că spusele lui Tohăneanu nu se confirmă și la Rebreanu, în romanul *Ion*. Lucrarea noastră este o extindere a demersului realizat de Cristinel Munteanu, iar scopul principal este acela de a vedea dacă Liviu Rebreanu încalcă tradiția discursivă în toate creațiile de mare întindere sau romanul *Ion* este un simplu caz izolat.

Lucrarea conține două părți, având fiecare la rândul ei mai multe capitole. Prima parte, intitulată *Aspecte teoretice și istorico-descriptive*, se ocupă, în linii generale, de latura teoretică a domeniului, cu referire la expresivitatea limbii și la contribuția frazeologimelor în obținerea efectelor expresive.

Primul capitol al acestei prime părți (*Expresivitatea limbii române. Câteva repere*) pune în lumină puncte de vedere legate de expresivitatea limbii. Expresivitatea este un element central într-o construcție a limbajului ce leagă dimensiuni din lingvistică, stilistică și pragmatica enunțului. Fiind definită ca o proprietate intrinsecă a limbajului, expresivitatea depășește simpla transmitere de informații, transformând astfel comunicarea într-un circuit al emoției, al stărilor afective de orice natură și al atitudinii. Caracterul expresiv al unei limbi reflectă totodată și caracterul complex al societății pe care o reprezintă. Studiile din ultimele decenii arată că expresivitatea se manifestă cu lejeritate și în exprimarea liberă, fiind influențată de mai mulți factori, dintre care amintim: personalitatea vorbitorului, implicarea sa mai mult sau mai puțin afectivă în actul comunicării, capacitatea individului de a apela la inovații spontane etc.

Ca domeniu de cercetare, expresivitatea interferează cu mai multe discipline, cele mai apropiate fiind stilistica și estetica. În stilistica românească, trei figuri marcante și-au adus contribuția în ceea ce privește expresivitatea limbii, Dumitru Caracostea, Iorgu Iordan și Tudor Vianu, care au împărțit domeniul în trei direcții.

Stilistica lui D. Caracostea pune accentul pe proprietățile intrinseci ale limbii române, pe care o definește ca o mulțime de semne ideale înzestrate cu virtualități expresive. Expresivitatea reiese și din felul în care un vorbitor selectează un termen dintre mai multe posibilități sinonime, influențat fiind de întregul context comunicativ: starea sa de spirit, interlocutorul, intenția comunicativă etc. Astfel, procesul de comunicare nu se rezumă la a fi static și rigid, ci este completat cu stări afective, trăiri emoționale, de unde reiese expresivitatea.

Cea de-a doua direcție este dată de Iorgu Iordan, care face distincția dintre *stil*, numit și *stilistică estetică*, și *stilistica lingvistică*. În concepția sa, *stilul* (*stilistica estetică*) ține de măiestria scriitorului sau a oratorului de a se folosi de diverse instrumente ale limbii pentru a obține efecte artistice în actul comunicării. În acest fel, stilul se lucrează, se îmbunătățește, se cizează până la șlefuirea definitivă și este des remarcat în limbajul scriitorilor. De cealaltă parte, stilistica lingvistică se focusează pe limba unui popor folosită de toți vorbitorii și are ca obiect de cercetare posibilitățile vorbitorilor de a apela la diverse mijloace de expresie, nu doar la elemente ce țin de diferențierea între vorbitori, ca în cazul scriitorilor.

A treia direcție este dată de Tudor Vianu, care propune o stilistică integrală, o stilistică unică, a textului lingvistic de orice tip, ce își are rădăcinile în limba folosită în actul comunicării. T. Vianu a încercat să-i redea stilisticii titlatura de știință autonomă, ce se preocupă de faptele de expresie, la care se adaugă atitudinea personală a vorbitorilor sau a scriitorilor cu scopul de a nuanța comunicarea propriu-zisă.

Sursele expresivității lingvistice pot fi împărțite pe niveluri de limbă. Înainte de a trece la această clasificare, se cuvine să menționăm că un factor important ce ține de puterea de sugestie a unui cuvânt este chiar *noutatea* lui. Cu cât un cuvânt este mai puțin cunoscut vorbitorilor, adică mai nou, cu atât nivelul de expresivitate este mai mare. Totodată, cuvintele expresive apar în limbaj în mod firesc, natural, fără intenția vorbitorului, dar pe măsură ce sunt folosite foarte des, ele își pierd prospețimea și se gramaticalizează, după cum afirmă lingviștii. Făcând o comparație între limbajul oral și cel scris, expresivitatea este mai mare în vorbirea orală, pentru că aceasta apelează mai ales la spontaneitate, pe când limbajul scris ține cont de convențiile gramaticale, de aspectul cizelat al limbii, de intenția comunicativă și altele.

După cum menționam mai sus, am identificat în studiile specialiștilor o gamă largă de resurse expresive. La nivel fonetic, amintim simbolismul fonetic, schimbările de accent, rimele, prelungirea sunetelor, alternanța vocalelor accentuate cu cele neaccentuate ce au semnificații diferite, bogăția diftongilor, toate acestea devenind purtători ai emoției. La nivel lexical, prin definiție, cuvintele sunt purtătoare de sens și constituie o sursă bogată de expresivitate. La acestea se adaugă formarea diminutivelor și a augmentativelor, redarea superlativului absolut prin mijloace stilistice, neologismele rare sau chiar procedeele de derivare și conversiune. Lista se completează cu argourile, termenii populari care sunt expresivi, indiferent de cât de des sunt folosiți. La nivel sintactic, expresivitatea reiese din relația sintactică a cuvintelor, nu neapărat din semantica lor. Aici contribuie și topica inversă sau includerea în comunicare a proverbelor, a zicalor sau a imprecățiilor.

O categorie aparte a resurselor expresive ale limbii o constituie frazeologismele, în linii generale – expresiile și locuțiunile. Prin ele se reflectă cultura, tradițiile, mentalitățile, înțelepciunea populară sau chiar umorul unei comunități lingvistice.

Capitolul al doilea (*Frazeologismele. Delimitări conceptuale*) tratează aspecte teoretice referitoare la frazeologie, ca disciplină lingvistică ce studiază unitățile frazeologice ale unei limbi. În acest sens, Theodor Hristea consemnează faptul că „adevărata bogăție a unei limbi este dată, în mare măsură, și de bogăția ei frazeologică. Se poate chiar afirma că, după «tezaurul lexical» propriu-zis, cel «frazeologic» ne permite mai mult decât orice să clasăm o limbă printre idiomurile sărace, bogate sau foarte bogate.” (HRISTEA, 1984: 134). Iorgu Iordan definește frazeologia ca fiind „combinații sintactice al căror sens este unitar și diferă de al elementelor alcătuitoare luate unul câte unul sau legate altfel decât în formula respectivă” (IORDAN, 1947: 252), cu mențiunea că există o graniță sensibilă între frazeologie și sintaxă, făcând diferența între construcțiile cu structură fixă, cărora le lipsește elementul subiectiv și structurile stilistice care sunt influențate de caracterul subiectiv și în construcția cărora se resimte o nuanță afectivă sau estetică. Din acest motiv, Iordan împarte faptele de stil în trei categorii: frazeologisme propriu-zise, formule tradiționale și diverse.

În ceea ce privește unitățile frazeologice, Th. Hristea a publicat o lucrare fundamentală ce pune bazele frazeologiei românești, propunând o definiție a frazeologismelor: „combinații stabile de două sau mai multe cuvinte, cu un sens unitar. Aceasta înseamnă că ele denumesc un singur obiect, o singură însușire, o singură acțiune, un proces sau un fenomen unic etc.” (HRISTEA, 1984: 139). O controversă legată de obiectul de investigație al frazeologiei a existat, astfel încât unii lingviști consideră frazeologisme doar pe cele încărcate cu expresivitate. Din contră, nume de referință din domeniu precum St. Dumistrăcel, Liviu Groza, Cristinel Munteanu, Theodor Hristea numesc frazeologisme toate îmbinările lexicale fixe, indiferent de numele lor sau de trăsăturile specifice: „expresie, expresie idiomatică, expresie figurată, expresie proverbială, expresie frazeologică, idiotism, idiomatism, locuțiune, izolare, formulă fixă, construcție, perifrază, clișeu, unitate sintagmatică, grup sintactic stabil, îmbinare constantă de cuvinte, unitate frazeologică, frazeologism, proverb, zicală, zicătoare, dicton, aforism, maximă, sentință și citat celebru.” (ANDREI, 2010: 12).

Ținând cont de a doua opinie a specialiștilor, am numit frazeologisme în partea de cercetare expresiile și locuțiunile, considerate etalon în încadrarea unei limbi printre cele sărace sau bogate și felul în care acestea contribuie la expresivitatea limbajului.

O altă noțiune ce face obiectul cercetării este *discursul repetat*. Acest concept a fost creat de Eugeniu Coșeriu din nevoia de a-l diferenția de *tehnica liberă a discursului*. Prin tehnica liberă a discursului se înțelege procesul prin care apelăm la cuvinte și reguli de combinare a lor pentru a

transmite în mod voit un mesaj. De partea cealaltă, discursul repetat se referă la structuri de cuvinte gata făcute pentru a exprima mai repede și mai ușor o idee. Pentru clarificare, expunem chiar definiția dată de Coșeriu: : „tot ceea ce în vorbirea unei comunități se repetă într-o formă mai mult sau mai puțin identică de discurs deja făcut sau combinare mai mult sau mai puțin fixă, ca fragment, lung sau scurt, a «ceea ce s-a spus deja»” (COȘERIU, 2000: 258-259). În categoria discursului repetat sunt incluse citatele, proverbele, locuțiunile fixe și alte expresii, cu mențiunea că doar o parte dintre acestea interferează cu competența idiomatică, iar altă parte intră în sfera lingvisticii.

În studiile actuale de lingvistică a luat naștere un concept relativ nou, *tradiții discursive*, apărut din dorința de a clarifica diferite aspecte referitoare la problemele limbajului. Conceptul a fost teoretizat și dezvoltat de lingvistul german Johannes Kabatek într-o lucrare de real interes pentru specialiștii în lingvistică, după ce a apărut prima dată în anul 1987, în teza de doctorat a lui Peter Koch. Înainte de a elabora și a dezvolta principiile ce țin de fenomenul *tradițiilor discursive*, J. Kabatek mărturisește că aparatul său conceptual are la bază ideile coșeriene, el fiind chiar unul dintre discipolii savantului Eugeniu Coșeriu, ale cărui principii le-a respectat și aplicat cu fidelitate. Însuși J. Kabatek mărturisește că pentru a ajunge *tradiție discursivă*, o formă textuală trebuie să îndeplinească mai multe condiții definitorii: „Trăsătura care definește TD este, prin urmare, relația dintre un text într-un anumit moment istoric cu alt text anterior: o relație temporală prin intermediul *repetiției* a ceva. (...) A doua condiție este că, inclusiv în cazul repetițiilor unor elemente lingvistice, nu orice repetiție formează în mod necesar o TD. (...) A treia condiție este cea mai complexă și se referă la conținutul unui text. S-ar putea spune că repetiția comunicării unui conținut este deja o TD, întrucât este ceva lingvistic și, în același timp, ceva care se repetă: sau repetiția unei situații și a cuvintelor pronunțate în ambele situații, sau repetiția a două instituții sau a două canale particulare de comunicare. Toate aceste repetiții nu sunt încă TD, dar sunt repetiții care pot fi legate strâns cu TD, unite prin ceea ce numim *evocare*.” (KABATEK, 2015: 152-153). În urma tuturor condițiilor pe care le expune spre clarificare, Kabatek propune următoare definiție: „Înțelegem prin tradiție discursivă (TD) repetiția unui text sau a unei forme textuale ori a unei maniere particulare de a scrie sau de a vorbi care capătă valoare de semn propriu (prin urmare este semnificativă). Se poate forma în legătură cu orice finalitate de expresie sau cu orice element de conținut a cărui repetiție stabilește o corelație între actualizare și tradiție, adică orice relație care se poate stabili semiotic între două elemente tradiționale (acte de vorbire sau elemente referențiale) care evocă o anumită formă textuală sau anumite elemente lingvistice utilizate.” (KABATEK, 2015: 154). Lingvistul Cristinel Munteanu laudă într-un articol al său contribuția lucrării lui J. Kabatek la problemele limbajului, dar mai ales consemnează faptul că denumirea propusă de Kabatek a reușit să înglobeze un câmp de cercetare întins și complex. În

felul acesta, numeroase fapte de limbaj, eterogene la prima vedere, își găsesc o referință comună, aceea de *tradiții discursive*, pe care lingvistica actuală le studiază dintr-o nouă perspectivă. Totodată, Cr. Munteanu enumeră diferite fapte de limbaj deja existente în cultura românească ce se potrivesc fidel cu ceea ce lingvistul german a dezvoltat în cartea sa: „Altfel spus, ideile foarte productive ale specialistului german nu cad pe un sol complet „nedeștelenit”, ci pe unul lucrat într-o anumită măsură, care – dacă luăm în considerație și recentul „dezgheț” al teoriei coșeriene de pe la noi – ar putea permite acestor idei să se dezvolte și să rodească.” (MUNTEANU, 2015: 271-288).

Luând în calcul și definiția dată de Coșeriu, pe care am expus-o mai sus, se observă o legătură foarte strânsă între conceptul de *discurs repetat* și cel de *tradiții discursive*. Astfel, *tradițiile discursive* înglobează și *discursul repetat*, iar frazeologismele, ca elemente ale discursului repetat intră și ele în aria de cercetare a tradițiilor discursive.

În capitolul al treilea al primei părți (*Liviu Rebreanu – încadrare literară și caracterizare stilistică*) am realizat o scurtă prezentare despre viața și opera scriitorului Liviu Rebreanu, punând în evidență anumite aspecte din viață care s-au reflectat pozitiv sau negativ și au influențat creațiile rebreniene.

Scriitorul își are rădăcinile în județul Bistrița-Năsăud, provine dintr-o familie formată din paisprezece frați, cu părinți simpli, modești, dar orientați spre educația copiilor. Liviu Rebreanu studiază în ciclul primar și gimnazial în limbile maghiară și germană, ceea ce îl face să negligeze și să se înstrăineze temporar de limba română, aspect ce se va reflecta mai târziu în cariera artistică. Deși își dorea o carieră de succes în medicină, a urmat Academia Militară din Budapesta, doar pentru că îi oferea stabilitate financiară. Acest motiv nu a fost suficient de puternic, astfel că a renunțat destul de repede la aceasta. Primele încercări literare, în maghiară și germană, au rămas doar schițe, dar au avut un impact grozav în conștiința autorului, provocându-i o criză de identitate națională. Acesta este momentul când Rebreanu simte cu adevărat să plece la București, în 1909, pentru a-și îndeplini dorința arzătoare de a deveni scriitor român. Rebreanu renaște din propria cenușă și pornește pe drumul care îi va da posibilitatea construirii unei noi identități naționale. La București, destinul nu este deloc favorabil, traversează noi crize financiare, pentru care se vede nevoit să accepte diferite mici slujbe, doar pentru a-și asigura traiul zilnic.

Primul său roman răsunător, *Ion* (1920), apare după o trudă îndelungată și va rămâne în conștiința cititorilor până în zilele noastre. Seria romanelor continuă cu *Pădurea spânzuraților* (1922), în care scriitorul își manifestă revolta față de război sub forma unei analize psihologice ce tratează lupta dintre datoria civică și datoria morală. Trei ani mai târziu, publică un roman inedit pentru stilul său, *Adam și Eva* (1925), bazat pe teoria metempsihozei. În 1927, apare romanul *Ciuleandra* în care tratează un caz patologic, ilustrând totodată contextul socio-politic al vremii,

cu discrepanțele evidente dintre clasele sociale. Următorul roman rebrenian, *Crăișorul Horia* (1929), exprimă dorința de libertate și lupta țăranilor pentru câștigarea gliei strămoșești, dublată de o poveste de iubire neîmplinită. Câțiva ani mai târziu, este publicată creația de maturitate a lui Liviu Rebreanu, romanul *Răscoala* (1932), care pune în valoare forța creatoare a scrisului său. Prin intermediul acestui roman, scriitorul expune paleta societății românești, reliefând raporturile dintre clasele sociale, dar mai ales legătura țăranilor cu pământul, ce depășește legătura cu familia. Reprezentative pentru acest roman sunt scenele memorabile, de o cruzime senzațională, desfășurate în ritm alert, în episoade dramatice. Ultimele trei romane rebreniene, numite și „romane de raftul doi” - *Jar*, *Gorila* și *Amândoi* – ilustrează mediul intelectual orășenesc, cu moravuri ușoare și iubiri patetice.

Pe lângă seria de romane mai sus menționate, activitatea literară a lui Rebreanu este completată cu o serie de nuvele cunoscute mai mult sau mai puțin publicului: *Ițic Ștrul, dezertor* (1919), *Catastrofa* (1921), *Hora morții* (1921), *Norocul* (1921), *Cuibul visurilor* (1927), *Cântecul lebedei* (1927), câteva scrieri dramatice minore, dintre care amintim *Cadrilul* (1919), *Plicul* (1923), *Apostolii* (1926), dar și o scriere epică, numită *Calvarul*, ce înfățișează propriile transformări, fricile și frustrările trăite în Primul Război Mondial. Multe alte scrieri, mai mici sau mai mari, mai mult sau mai puțin cunoscute în rândul cititorilor dezvăluie un Liviu Rebreanu – creator de oameni, de viață și un mare iubitor de scris.

În întreaga activitate literară se reflectă mai ales personalitatea fizică impunătoare și cea morală, înzestrată cu calități, despre care criticii vorbesc cu admirație și profund respect. Dintre toate trăsăturile sale, am ales trei care-l definesc pe omul și scriitorul Rebreanu: munca îndelungată până la epuizare, modestia exagerată și dragostea infinită față de familie. Aceste virtuți îl vor călăuzi pe Rebreanu în construirea stilului artistic inconfundabil.

În ceea ce privește particularitățile stilistice ale scrierilor rebreniene, criticii vremii nu s-au sfiit să le pună în discuție. Aceștia au remarcat naturalitatea narațiunii, frazele lungi și simple, fără șlefuiiri minuțioase. Rebreanu nu a militat niciodată pentru fraze pompoase, estetice, pline de iscusință poetică, motiv pentru care i s-a reproșat de multe ori că limbajul său se învâрте în sfera primitivismului. Influențele maghiare și germane din timpul formării educaționale au lăsat urme adânci în personalitatea sa, astfel încât Rebreanu a făcut eforturi considerabile pentru însușirea limbii române. Dând dovadă de o sinceritate fără margini, a simțit că prin conformația sa nu aparține neamului românesc autentic. S-a angajat într-o luptă crâncenă, știută și simțită doar de el, pentru însușirea limbii materne, *intus et in cute* (CIOCULESCU, 1966: 318). Dovadă stă chiar mărturisirea autorului: „Românește știam, dar atât de puțin, încât mi-a fost rușine când o familie de români din vechiul regat mi-a ieșit înaintea cu voioșie să-mi vorbească, pe puntea unui vapor, pe Dunăre, în Ungaria, aflând că sunt român. Mi-am dat seama că nu voi putea niciodată scrie

românește fără o adâncire a limbii noastre, fără o revenire la izvoarele ei cele mai curate. Și am luat pe Creangă. Am înțeles foarte puțin. Am vrut să citesc pe Caragiale – dar n-am putut înțelege nimic. Am reînvățat limba românească așa cum înveți orice altă limbă, vorbind și scriind în caiete cu teme și extrase.”¹.

Cu sau fără voința lui, se observă în proza lui Rebreanu lipsa ornamentelor stilistice, preferința pentru forma simplă a mijloacelor de expresie, prezentarea elementelor cadrului natural prin comparație și punerea în lumină a ridicolului și a urâteniei. Un element ce ține de noutatea prozei sale este redarea senzațiilor organice, surprinse și descrise cu finețe de autor. Instinctele primare sunt descrise în viziune naturalistă, animalice chiar. Vianu consemna despre acestea că „Sudoarea, setea, frigul, zecile de fiori care zgâlțâie trupul omului, toate acompaniamentele organice ale emoțiilor, reapar în nenumăratele descrieri pe care scriitorul le dorește puternice, directe, zguduitoare.” (VIANU, 1996: 323).

Mai mult, Rebreanu extinde stările psihice și sufletești ale personajelor în natura înconjurătoare, realizând o descriere a senzațiilor externe asemănătoare, cărora le conferă o inedită întrebuințare prin potențarea trăirilor lăuntrice ale personajelor. Aceste pasaje descriptive ale naturii au rolul de a echilibra emoțiile și senzațiile răscolitoare. În felul acesta, autorul distrage atenția cititorului de la personaj către peisaj, obținând un efect liniștitor, de echilibru. Folosindu-se de tehnica digresiunii descriptive, prozatorul obține o amânare a soluționării unor momente dramatice din viața personajelor și totodată își pune în valoare forța creatoare a scrisului său.

Puținele elemente stilistice cu rol în sensibilizarea cititorului i-au determinat pe unii critici să-l acuze pe Rebreanu că practică „un stil cenușiu” sau că este „lipsit de stil”, aducându-i în cariera sa momente nu chiar plăcute. Deși îi purta o considerație deosebită, Șerban Cioculescu consemna faptul că „Liviu Rebreanu este unul dintre acei artiști al căror verb nu strălucește, a cărui formă nu îmbie. Dacă talentul, măcar acela al începătorului, se caracterizează prin seducție, acest fel de talent nu l-a avut cu prisosință ca să sară în ochi.” (CIOCULESCU, 1966: 316). Poate cea mai dură critică a primit-o de la Tudor Arghezi, în stilu-i caracteristic, în care poetul critica aspru romanul *Ion*, numindu-l mediocru, croit sub pana inferioară a lui Rebreanu.

Faptul că L. Rebreanu nu manifestă o înclinație în intuiția limbii vorbite i-a determinat pe unii specialiști în domeniu să considere stângace multe dintre replicile personajelor din romanele rebreniene. Cu toate acestea, Tudor Vianu laudă variațiile de vocabular pe care Rebreanu le adaptează mediului din care face parte fiecare personaj, dar și naturalețea cu care trece de la limbajul țăranilor la cel al intelectualilor și invers.

¹ Liviu Rebreanu intervievat de Felix Aderca, „De vorbă cu d-l Liviu Rebreanu”, *Adevărul literar și artistic*, anul VII, nr. 285, 9 mai 1926; reprodus în *Opere*, ediție critică de Nicolae Gheran, vol. XIX, pp. 37-38.

Nu contestăm opiniile specialiștilor vremii în ceea ce privește sintagma *stil cenușiu* atribuită lui Rebreanu, însă am putea atenua acuzația prin faptul că scriitorul adoptă intenționat acest stil, în concordanță cu intențiile sale literare, cu doctrina și curentul realist în care se înscrie proza sa. De aceea, considerăm nedreaptă această asociere, mai ales că am identificat o preferință a lui Rebreanu pentru o anumită figură de stil, *comparația*, pe care o utilizează excesiv. Deși nu face parte din categoria figurilor de stil puternic expresive, folosirea ei din abundență se așterne ca sarea și piperul pe stilul sobru, obiectiv și detașat, contribuind la expresivitatea discursului prin imaginile pe care le creează. În susținerea celor afirmate mai sus, am realizat o analiză a discursului, mai întâi pe o proză scurtă, nuvela *Ițic Ștrul dezertor*. În ediția suport, nuvela se întinde pe aproximativ 30 de pagini, de dimensiuni reduse și conține în jur de 54 de comparații.

În analiza comparațiilor, am observat că atât termenul desemnat, cât și termenul cu care se compară se încadrează în relația substantiv-substantiv, așa că am realizat o clasificare pe una dintre calificările substantivului, animat-inanimat. Puține comparații au ca *termen 2* un adjectiv sau raportarea la o acțiune. Cu gândul la definiția de bază a metaforei, și anume trecerea de la semnificația obișnuită a unui cuvânt la o altă semnificație prin intermediul unei comparații subînțelese, am urmărit modelul de clasificare a metaforelor propus de Ion Coteanu, Narcisa Forăscu și Angela Bidu-Vrânceanu, mult mai rafinat față de clasificarea noastră, pe care l-am adaptat comparațiilor identificate, păstrând liniile generale. Doar câteva comparații dintre cele expuse au ca *termen 2* un adjectiv sau raportarea la o acțiune. (COTEANU, FORĂSCU, BIDU-VRÂNCEANU, 1985: 55-62).

Am continuat demersul și pe proza de mare întindere, luând ca obiect de analiză romanul *Ion*. Putem spune că preferința pentru figura de stil în discuție nu este accidentală la Rebreanu, din contra, se adâncește. Un număr impresionant de comparații apare în romanul *Ion*, aproximativ 500, ceea ce ne determină să credem că Rebreanu folosește *comparația* ca particularitate a stilului. Aceste structuri, deși construite pe un format simplu, popular am zice, fac parte din meritul autorului, prin intermediul cărora reușește să pună în lumină trăsăturile fizice ale personajelor sau să ilustreze comportamentul lor. Scriitorul realist apelează la acest procedeu pentru a descrie emoții, trăiri lăuntrice de tot felul, obiecte, elemente ale cadrului natural, dar și ale cosmosului, anotimpuri, procese în desfășurare sau valori morale prin analogia cu alte noțiuni din sfera animatului sau inanimatului, tot din dorința de exactitate, de a transmite cât mai fidel aspecte ale realității.

După analiza tuturor comparațiilor, am constatat că cele mai multe sunt construite cu substantive, distribuite după cum urmează: substantive animat-animat (157), animat-inanimat (79), inanimat-animat (38), inanimat-inanimat (151). Celelalte comparații au în componență *termenul 2* ce desemnează adjective, pronume, verbe și locuțiuni verbale ce descriu diverse acțiuni

sau adverbe. Totodată, în structura comparației, am identificat numeroase epitete atribuite termenului 2, dintre care enumerăm doar câteva: „babă *neroadă*”, „nălucă *blândă*”, „vizitiu *nesimțitor*”, „lăutar *răsfățat*”, „câine *vinovat*”, „măimuță *indignată*”, „cocoș *biruitor*”, „balaur *întărâtat*”, „primejdie *ucigătoare*”, „matahală *amețită*”, „șerpi *flămânzi*”, „femei *dezvățate*”, „ochi *vicleni*”, „balauri *năprasnici*”, „mângâiere *blândă*”, „visuri *îndrăznețe*”, „oglină *fermecată*”, „lipitori *sătule*” etc.

Se pare că o măsură de expresivitate există și Rebreanu, chiar dacă nu predomină. Aceasta nu iese în evidență dintr-un motiv evident, acela că nu și-ar găsi locul în principiile și crezul său literar, atâta timp cât scriitorul însuși a mărturisit în repetate rânduri că își dorește să fie un constructor și un observator al lumii în acord cu principiile realismului, nu un artist al expresiei și al frumosului.

Partea a doua (*Frazeologisme în romanele rebreniene. Inventar și comportament discursiv*) constituie partea de cercetare propriu-zisă, în care am realizat un inventar al frazeologismelor și am urmărit comportamentul discursiv al acestora.

1. În primul capitol, (*Romanele revoltei țărănești*) am inclus romanele *Ion*, *Crăișorul Horia* și *Răscoala*. Le-am grupat în felul acesta, ținând cont de câteva puncte comune: tema romanului – relația ancestrală dintre țăran și pământ, „revolta” interioară și exterioară a personajului principal pentru dobândirea pământului, dar și asemănarea relativă dintre tipologiile de personaje: țăranii pe de-o parte și nobilii, boierii, intelectualii, pe de altă parte.

Romanul *Ion* se întinde în ediția suport pe aproximativ 463 de pagini, iar *Răscoala*, pe aproximativ 471 de pagini, având relativ aceleași dimensiuni, în timp ce *Crăișorul Horia* se întinde doar pe aproximativ 165 de pagini în formatul tipărit. Am luat în calcul și posibilele influențe lingvistice regionale: acțiunea din *Ion* se desfășoară în Transilvania, cea din *Crăișorul*, de la Alba Iulia în sus spre miazănoapte, iar acțiunea din *Răscoala* în Muntenia.

Ca momente ale publicării romanelor, primul apare în 1920, al doilea în 1929, iar al treilea în 1932, la o distanță de doisprezece ani față de primul. Conform celor mai sus anunțate, am procedat la împărțirea frazeologismelor în două categorii, în funcție de apariția lor în planul narativ sau în cel dialogat. În cele ce urmează, vom enumera aspecte importante ale cercetării:

1.1 În urma inventarierii, am urmărit felul în care scriitorul utilizează frazeologisme în cele trei romane țărănești, mai exact modul în care ilustrează (sau nu ilustrează) o tradiție discursivă pusă în evidență de G.I. Tohăneanu (TOHĂNEANU, 1969: 130 și urm.) și anume diferențierea, din punctul de vedere al expresivității (stilistice), între stratul discursiv și stratul dialogat, luând în calcul exclusiv frazeologisme. După cum a dovedit Cristinel Munteanu

(comparându-l pe Liviu Rebreanu cu alți prozatori români, precum Mihail Sadoveanu și Fănuș Neagu, îndeosebi, dar și Duiliu Zamfirescu), o atare deosebire între cele două planuri chiar funcționează, cu observația că Liviu Rebreanu procedează împotriva tradiției. (MUNTEANU, 2006: 150-158, MUNTEANU, 2013: 155 și urm.). Întrucât analiza lingvistului Cristinel Munteanu s-a axat, la momentul respectiv, doar pe romanul *Ion*, am extins cercetarea, pentru a vedea dacă observația de mai sus se verifică și în cazul celorlalte două romane. Ca elemente ale discursului repetat (ori ca specie a acestuia), este evident că frazeologismele reprezintă și ele niște tradiții discursive, dar (în cercetarea de față) ele vor fi tratate astfel în planul secund, ceea ce ne interesează aici fiind mai ales valoarea lor stilistică, gradul lor de expresivitate.

După distribuirea frazeologismelor, am constatat că în toate romanele țărănești planul narativ este mai bogat decât cel dialogat, înregistrându-se următoarele rezultate: *Ion* – plan narativ (179), plan dialogat (109), *Crăișorul Horia* – plan narativ (77), plan dialogat (35), *Răscoala* – plan narativ (146), plan dialogat (111). Primele rezultate confirmă observația lingvistului Cristinel Munteanu, aceea că Liviu Rebreanu încalcă o tradiție discursivă, contrar altor prozatori care procedează conform acelei tradiții. Așadar, la Rebreanu, limbajul naratorului este mai bogat în frazeologisme decât cel al personajelor.

1.2 O altă observație pe care o putem face este legată de recurența unor frazeologisme, ceea ce ilustrează preferința scriitorului pentru anumite fapte de expresie. De pildă, următoarele frazeologisme apar în toate cele trei romane: *a-și bate joc, a bate toba, a băga de seamă, cai verzi pe pereți, a da socoteală, din fir în păr, a face curte, a lăsa în plata Domnului, a-și lua inima-n dinți, a lua în seamă, a o lua la sănătoasa, cu ochii în patru, a-i părea rău, în doi peri, de pomană, a prinde de veste, a pune la cale, a fi de prisos, a schimba vorba, a spune verde, a sta cu mâinile în sân, a tuna și a fulgera, a ține piept, a țipa ca din gură de șarpe, ce vânt te aduce?, a sta (ca) pe ghimpi, a-i veni inima la loc, a fi vai și amar, a trage cu ochiul/cu coada ochiului, a ține de urât, cu gura căscată, a scoate din sărite, a-și (re)veni în fire, a rupe gheața, a înghiți în sec, a-i sosi ceasul, a se uita în gura cuiva, a nu-și încăpea în piele, porc de câine, a da de știre, a-și pune mintea cu cineva, a lua seama, a trage cu ochiul/cu coada ochiului, în(tre) patru ochi, a scoate din țâțâni, a cobî/trage a rău, cu burta la gură, a se crăpa de ziuă, a o lua razna, a-i fi necaz, a rupe de la gură, din gură în gură, a lua la goană, a se prăpădi cu firea, a umple de sânge, a-și arunca ochii, a bate drumurile, a fi într-un ceas bun și cu noroc, a da o mână de ajutor, a da în primire, a da piept, a da târcoale, a-i fi scris, frate de cruce, a lăsa pe mâna cuiva, a se lua la harță, a se scula cu noaptea-n cap, a ține morțiș, om cu stare, a atârna de un fir de păr, cu inima strânsă, în ruptul capului.*

După cum se poate observa în lista de mai sus, Rebreanu folosește constant anumite frazeologisme, dar am identificat și câteva structuri frazeologice în romanul *Ion* reluate separat,

fie în *Crăișorul Horia*, fie în *Răscoala*, cu mențiunea că cele mai multe dintre ele fac parte din vorbirea naratorului. Acest fapt arată că Rebreanu are o preferință pentru expresii, considerându-le potrivite pentru folosirea lor în romanele de factură tradițională. Multe structuri frazeologice țin de aspecte legate de viața la țară, ceea ce arată că Rebreanu își selectează din fondul propriu frazeologisme potrivite cu tematica romanului sau, mai bine spus, tematica romanelor influențează frazeologismele utilizate de autor.

1.3 Încă un element care ne-a atras atenția în cele trei inventare a fost numărul foarte mare de expresii și locuțiuni formate cu termeni ce denumesc părți ale corpului omenesc, pe care le vom exemplifica în tabelul de mai jos:

<i>ION</i>	<i>RĂSCOALA</i>	<i>CRĂIȘORUL HORIA</i>
PĂRȚI ALE CORPULUI OMENESC		
Cap		
<i>a-și aprinde paie-n cap, a bate capul cuiva, nici capul nu-l doare, în ruptul capului, a-și lua lumea în cap, a da ochii peste cap, a-și pune în cap, a se scula cu noaptea-n cap, a-i deschide capul cuiva, a se pune pe capul cuiva, a se pune pe capul cuiva, a scoate capul în lume, a i se urca la cap.</i>	<i>a-și bate capul, a-și face de cap, a-i intra (ceva) în cap, a se izbi cu capul de pragul de sus, cu scaun la cap, a-l tăia capul, a-și băga mințile-n cap, a-i intra în cap, a-și lua lumea-n cap, a-i pune Dumnezeu mâna-n cap, cu scaun la cap, a se ține de capul cuiva.</i>	<i>a-și bate capul, nici în ruptul capului, a se scula cu noaptea în cap, a-și lua lumea-n cap</i>
Ochi		
<i>a-și arunca ochii, a face cu ochiul, a fi cu ochii în patru, a i se scurge ochii, a închide ochii, a lua la ochi, a nu-și lua ochii de la ceva, a da ochii cu cineva, a da ochii peste cap, de ochii lumii, între patru ochi, a scăpa din ochi, a trage cu ochiul, a scoate ochii, a nu suferi ca sarea-n ochi,</i>	<i>a da cu ochii de cineva, a da ochii cu cineva, a nu fi de deochi, a-i juca ochii, cu ochii-n patru, a nu slăbi din ochi, între patru ochi, a trage cu coada ochiului, a lua ochii,</i>	<i>a lăsa ochii în pământ, cu ochii în patru,</i>
Gură		
<i>cu burta la gură, din gură în gură, gură-cască, a-și rupe de la gură, a țipa ca din gură de șarpe, a lăsa cu pântecel la gură, a căsca gura, cu gura căscată, a se uita în gura cuiva, a-i umbla gura ca o moară stricată</i>	<i>cu gura căscată, a striga cât îl ține gura, a-și ține gura, a-și bate gura, a se uita în gura cuiva, a lua vorba din gură, se văita ca din gură de șarpe, a ține cu sufletul la gură, cu burta la gură, din gură în gură, a rupe de la gură.</i>	<i>a căsca gura, a lua vorba din gură,</i>
Nas		
<i>a se întâlni nas în nas, a pune nasul în pământ, a-și băga nasul, a (nu) fi de nasul cuiva, a-și lua nasul la purtare, a-i tăia cuiva din nas, a-și vâri nasul în sflezile cuiva</i>	<i>a nu-și cunoaște lungul nasului, a-i râde în nas, a lua de sub nas, a strâmba din nas,</i>	
Mână		
<i>a da o mână de ajutor, mână spartă, ce-i în mână nu-i minciună, a lăsa pasărea din mână pe cea din gard, a cere mâna cuiva, a lăsa pe mâna cuiva, a împreuna mâinile pe piept, a sta cu mâinile în sân.</i>	<i>a merge mână-n mână, a fi mână de fier, a pune mână de la mână, a da mâna (cu cineva), a forța mâna cuiva, a fi mâna dreaptă a cuiva, a-i pune Dumnezeu mâna în cap, a se spăla pe mâini, a sta cu mâinile în sân,</i>	<i>a da mâna, a da pe mâna cuiva, a lăsa pe mâna cuiva, a sta cu mâinile în sân, a da o mână de ajutor, (om) cu dare de mână</i>

Picior		
<i>a da cu piciorul norocului, a lua peste picior</i>	<i>a pune piciorul în prag, a-i fugi pământul de sub picioare, a-și bate picioarele de pomană</i>	<i>a-și bate picioarele,</i>
Deget		
<i>a rămâne ca degetul gol</i>	<i>a încerca marea cu degetul</i>	
Suflet		
<i>a avea o piatră pe suflet, a-și da sufletul (din oase), câinos la suflet și viclean ca dracul</i>	<i>a ține cu sufletul la gură, din suflet, într-un suflet,</i>	<i>a fi trup și suflet,</i>
Minte		
<i>a învăța minte (pe cineva), a-i trăzni (fulgera) prin minte, a-i veni (ceva) în minte, a-și pierde mințile</i>	<i>a avea minte de vrabie, a se învăța minte, a-i trece prin minte, a-și băga mințile în cap, a suci mințile</i>	<i>a învăța minte (pe cineva),</i>
Inimă		
<i>a nu avea (pe cineva) la inimă, cu inima strânsă, cu inima cât un purice, a-și lua inima-n dinți, a-i veni inima la loc, a-și lua inima în dinți,</i>	<i>a avea un cuțit în inimă, a-și călca pe inimă, a-și face inimă rea, a lua (ridica) o piatră de pe inimă, a pune la inimă, a-și face inimă rea, tragere de inimă, a-și lua inima-n dinți, a (nu)-l răbda (pe cineva) inima, a-i veni inima la loc, a i se rupe inima, a-i sări inima</i>	<i>a avea inima strânsă, cu inima grea, pe placul inimii, a i se lua o piatră de pe inimă, a-și lua inima în dinți, a (nu)-l răbda (pe cineva) inima ,</i>
Ureche		
<i>a fi într-o ureche, a-i intra pe o ureche și a-i ieși pe cealaltă, a trage cu urechea, a-i ajunge la urechi</i>	<i>a se culca pe-o ureche, a fi floare la ureche, a scăpa ca prin urechile acului</i>	<i>a scăpa ca prin urechile acului,</i>
Dinți		
<i>a-și lua inima-n dinți</i>	<i>a-și lua inima-n dinți</i>	<i>a-și lua inima în dinți</i>
Limba		
<i>a i se dezlega limba,</i>	<i>cu limbă de moarte, a sta pe limbă</i>	
Păr		
<i>a atârna de un fir de păr; din fir în păr</i>	<i>din fir în păr</i>	<i>a atârna de un fir de păr; din fir în păr,</i>
Obraz		
<i>a nu avea obraz nici cât o ciobotă</i>	<i>a avea obrazul gros, a-i plezni obrazul</i>	
Piele		
<i>a nu-și încăpea în piele, a avea leac de pielea cuiva,</i>	<i>a nu-și încăpea în piele</i>	<i>a împărți pielea ursului din pădure</i>
Piept		
<i>a se bate cu pumnii în piept, a da piept, a împreuna mâinile pe piept, a ține piept</i>	<i>a ține piept</i>	<i>a da piept, a ține piept</i>
Os		
<i>a-și da sufletul din oase</i>	<i>a-i ajunge cuțitul la os</i>	<i>a-i ajunge cuțitul la os</i>

1.4 Un alt aspect care ne-a atras atenția în două dintre romanele țărănești, *Ion* și *Răscoala*, este prezența unui personaj liant, Titu. Am urmărit limbajul tânărului Titu și am identificat o serie de frazeologisme pe care le folosește în contexte dialogate în romanul *Ion*:

- *a bate capul cuiva, a-și bate joc, câinos la suflet și viclean ca dracul, a da cu oiștea-n gard, a nu-i fi boii acasă, a fi foc pe cineva, a lăsa în plata Domnului, a-și lua lumea-n cap, a se pune pe capul cuiva, a râde și curcile (de cineva), a-și vâri nasul în sfezile cuiva, a vedea pe cineva la răcoare, a veni la vorba cuiva, ce mai calea-valea, a lua seama, a-și pune mintea cu cineva, a sta cu mâinile în sân, va să zică: „Va să zică în vreme ce eu o purtam în suflet și în visuri, ea...”* (p. 241).

Ulterior, am extras frazeologismele folosite de Titu în romanul *Răscoala*:

• *a-și bate capul, dracul nu e așa de negru, a face din țânțar armăsar, a spune verde, a tăia frunze la câini, om de treabă.*

Statistic vorbind, în romanul *Ion*, limbajul lui Titu este mai bogat în frazeologisme decât în romanul *Răscoala*, mai colorat putem spune, dacă ținem cont și de gradul de expresivitate ridicat al unora dintre acestea.

În romanul *Ion*, personajul este introdus de către narator prin următoarea secvență: „*Titu Herdelea, un tânăr de vreo douăzeci și trei de ani, în haine curățele și sărăcuțe, cu o cravată albastră-azurie, la gulerul înalt și țepăn, ras de mustăți și lung cât un par [...]*.”² Din prezentarea de mai sus, cititorii află numele complet al personajului, vârsta și câteva detalii semnificative referitoare la aspectul fizic și ținuta vestimentară. Pe parcursul evoluției sale în roman, Titu se dezvăluie cititorilor ca un personaj secundar, complex, pasionat de literatură, mai ales de poezie, de arta scrisului în general, dornic de cunoaștere și dezvoltare personală, ambițios, având o plăcere nevinovată de a studia reacțiile și comportamentul celor din jur în anumite împrejurări.

Deși Titu este un tip cultivat, prezența numărului mare de frazeologisme în limbajul său ar putea fi cauzată de vârsta prea tânără, fiind poate încă necopt la minte. La aceasta se adaugă personalitatea sa ce definește un tânăr mai libertin în comportament și în limbaj, așa cum au demonstrat multe dintre acțiunile sale din roman. O altă posibilă explicație poate fi adaptarea la interlocutor. Studiind contextul acestor frazeologisme, am observat că cele mai multe apar în dialogurile pe care le poartă cu Ion, un țăran fără carte, neinstruit. Mai mult decât atât, frazeologismele expresive de tipul *câinos la suflet și viclean ca dracul, a-și vârî nasul în sfezile cuiva, a fi foc pe cineva, a vedea pe cineva la răcoare* își adâncesc valoarea stilistică, deoarece în exprimarea lor contribuie și starea sufletească a personajului. De cele mai multe ori, Titu le folosește nervos fiind, când vorbește despre preotul Belciug, mai exact despre nedreptatea pe care consideră că i-a făcut-o lui Ion. Astfel, naratorul ne previne despre starea agitată a personajului asemeni unui dramaturg ce notează didascalii referitoare la atitudinea personajului: „întrerupse flăcăul *nepăsător*, scuișând ascuțit, în semn de dispreț”, „reluă Titu *întărâtat puțin* de nepăsarea lui (s.n. Ion)”, ca mai târziu să noteze: „Titu, crezând că flăcăul se sfiește să zică ceva rău despre Belciug, *urmă mai aprins*.”³ Se observă cum agitația personajului crește pe măsură ce discută cu Ion, inclusiv din semantica gradată a termenilor folosiți de autor, *nepăsător* < *întărâtat puțin* < *urmă mai aprins*. Stările de agitație, supărarea și nervozitatea îl determină pe Titu să uite inclusiv de respectul vârstei sau al prieteniei cu preotul Belciug, referindu-se la acesta cu apelative precum

² L. Rebreanu, vol. I, 1986, p. 24.

³ L. Rebreanu, 1986, vol. I, p. 104.

„popa” sau chiar „Belciug”. Naratorul însuși povestește că înainte de această întâmplare, Titu se afla în relații bune cu preotul Belciug, chiar și când acesta se ciorovăia cu părinții lui, învățătorul Herdelea și soția sa. Iritarea lui Titu a început cauzată de cearta preotului cu Ion: „*Înverșunarea lui (s.n. Preotul Belciug) împotriva lui Ion însă zdruncinase dragostea lui Titu. Mai întâi i se părea nedreaptă și nedreptatea totdeauna îl revolta...*”⁴

Totodată, am observat că două dintre frazeologismele expresive folosite de Titu sunt adresate chiar lui Ion: „ – Ia seama, Ioane, *să nu dai cu oiștea-n gard!*”, respectiv „ – Da’ ce-i Ioane, de tândălești așa? Ai băut ceva, ori *nu ți-s toți boii acasă?*” Nu ne-ar surprinde dacă Titu ar apela în acest context la ironie, la cât de deștept și cultivat era, făcând aluzie la exact ceea ce îi lipsește lui Ion, atingându-i prin aceste două adresări coarda sensibilă. De asemenea, remarcăm adecvarea la context a verbului *a tândăli*, folosit des de oamenii de la țară. Căutându-i semnificația în dicționar, aflăm că termenul provine din limba germană, ceea ce nu ar fi exclus ca Rebreanu să și-l fi însușit în vocabularul propriu în prima parte a vieții, când a studiat mai mult limbile germană și maghiară.

De cealaltă parte, în romanul *Răscoala*, personajul Titu este mai matur în gândire, mai sobru, duce o viață asumată, plină de griji și responsabilități, mai ales în ceea ce privește cariera sa. Studiind limbajul personajului de-a lungul romanului, putem afirma că Titu dă dovadă de eleganță, atât în exprimare, cât și în comportament. Faptul că romanul *Răscoala* apare la o distanță de 12 ani față de *Ion*, poate fi un semn că înțelepciunea s-a așternut și pe umerii lui Rebreanu, și implicit pe cei ai personajului. Un argument mai stabil este că limbajul lui Titu este influențat de mediul și de oamenii cu care intră în contact, iar multe dintre personajele din anturajul lui Titu sunt oameni intelectuali sau din oraș. Comportamentul și limbajul lui Titu în acest roman ilustrează morală unui vechi proverb: „Spune-mi cu cine umbli, ca să-ți spun cine ești!”

În plus, naratorul îl introduce pe Titu în roman în secvența din casa familiei Iuga, în București, când ia contact pentru prima dată cu tânărul moșier Grigore Iuga. Replica lui Titu este emblematică și plină de eleganță: „ – *Mă recomand Titu Herdelea, poet...*”⁵, folosirea verbului „a se recomanda” în loc de „a se numi”, însoțit de profesia „poet” dau personajului un aer boem, plin de seriozitate și eleganță, încă de la început. Foarte puține frazeologisme găsim în limbajul lui Titu, dintre care doar câteva sunt expresive; *dracul nu e așa de negru, a face din tânțar armăsar, a tăia frunze la câini*.

1.5 Analizând planul dialogat, vorbirea personajelor din romanul *Ion*, am constatat că personajele din clasa intelectualilor folosesc un număr de 87 de frazeologisme, după cum urmează:

⁴ L. Rebreanu, 1986, vol. I, p. 106.

⁵ L. Rebreanu, 1986, vol. II, p. 300.

Titu (18), învățătorul Herdelea (18), preotul Belciug (13), doamna Herdelea (9), Ghighi (5), Laura (3), Eugenia (1), Alexandrina (1), profesorul Spătaru (1), profesorul Alexandru (2), profesorul Lang (1), deputatul Grofșoru (2), căpitanul Pinte (4), poetul Barbu Luca (1), judecătorul (1), copistul Ghiță Pop (1), avocatul Lendvay (1), notarul Stoessel (1), notarul Friedman (1), locotenentul (2), medicul Virgil Pinte (1), inspectorul Horvat (1), Madarasy (1). Personajele din clasa țăranimii folosesc un număr de 43 de frazeologisme, după cum urmează: Ion (13), Vasile Baci (13), Ana (6), George (1), Trifon (1), Simion (1), Zenobia (3), cârciumarul (1), Paraschiva (1), soția lui Simion Lungu (1), flăcăii din sat (1), femeile din sat (1).

Având în vedere că analiza a fost făcută pe un roman tradițional, a cărui acțiune se petrece predominant în mediul rural, ne-am fi așteptat ca expresivitatea dată de prezența frazeologismelor să predomină în limbajul țăranilor, fără acces la educație și fără o pregătire intelectuală deosebită, dar înzestrați din fire cu un vocabular colorat, care nu ar ezita să se exprime fără menajamente.

Contrar așteptărilor, Liviu Rebreanu procedează exact invers și înzestrează vorbirea intelectualilor cu un limbaj mai bogat în frazeologisme, mai expresiv, comparativ cu vorbirea țăranilor, procedând încă o dată împotriva tradiției discursive.

1.6 În capitolul anterior, aminteam de minusurile scriitorului în ceea ce privește însușirea limbii vorbite. Cu toate acestea, Rebreanu demonstrează în romanul *Ion* că stăpânește un fond frazeologic destul de variat, dacă analizăm preferința lui de a exprima un fapt apelând la sinonimie frazeologică. În cele ce urmează, vom ilustra câteva dintre exemplele identificate:

- *a dormi buștean – a dormi dus;*
- *a-i sosi ceasul – a-i sosi vremea;*
- *a-și da sufletul din oase – a-și da ultima suflare – a împreuna mâinile pe piept – a închide ochii – a da în primire – a da ortul popii – a-și da sufletul;*
- *a nu plăti cât o ceapă degerată- a nu face două parale – a nu da nici o dușcă de apă chioară;*
- *a scoate din sărite – a scoate din țâțâni – a scoate din fire – a scoate din minți (pe cineva);*
- *a-și pierde cumpătul – a lua foc – a se face borș – a se face Dunăre – a tuna și fulgera;*
- *a trage să moară – a trage a pământ – a tăcea cu sufletul pe buze;*
- *a o lua la sănătoasa – a alerga mâncând pământul – a fugi mâncând pământul;*
- *a sta pe ghimpi – a sta pe spini – a sta pe cuie – a sta pe jăratec – a nu-și găsi locul – a-l mânca tălpile;*
- *a alerga după cai verzi – a umbla după cai verzi pe pereți – a umbla hai hui după potcoave de cai morți – a umbla după mofturi și drăcii;*
- *a purta de nas – a purta cu vorba – a trage pe sfoară;*

- *a îmbăta cu vorbe mari – a îmbăta cu basme – a îmbăta cu apă rece;*
- *a da zor – a da pinteni;*
- *a face cu ou și cu oțet – a face albie de porci – a-i trage cuiva o săpuneală;*
- *a făgădui câte-n lună și stele - a făgădui marea cu sarea;*
- *a lăsa baltă – a lăsa în plata Domnului;*
- *a-i veni inima la loc – a-și veni în fire;*
- *a face curte – a face ochi dulci – a veni în peșit;*
- *a întoarce cojocul – a întoarce foaia;*
- *a lăsa cu pânțele la gură – a lăsa cu burta la gură;*
- *a rămâne cu pânțele la gură – a rămâne grea;*
- *a se vârî ca musca-n băligar – a-și băga nasul – a-și vârî nasul în sfezile cuiva;*
- *a-și bate joc – a lua peste picior;*
- *a da de știre – a da de veste;*
- *a nu avea pic de obraz - a nu avea obraz nici cât o ciobotă;*

Tehnica lui Rebreanu de a folosi sinonime ale frazeologismelor poate primi mai multe explicații: pe de o parte, se observă diferența din punctul de vedere al intensității semantice și al nuanțelor exprimate de fiecare structură frazeologică, iar Rebreanu apelează (sau nu) în funcție de context la o anumită structură, ceea ce demonstrează că el simte limba și nuanțele ei. Pe de altă parte, scriitorul demonstrează că și-a însușit un bogat fond frazeologic în vocabularul său, pe care și l-a dorit dintotdeauna. Totodată, folosirea de sinonime exprimă și posibilă intenție a lui Rebreanu de a evita monotonia cauzată de repetiția anumitor structuri.

1.6. În continuare, vom enumera câteva dintre frazeologismele folosite de Rebreanu, încărcate de expresivitate, mai ales prin imaginile și conexiunile pe care le generează folosirea lor în contextul comunicativ: *a bate toba, a-și aprinde paie-n cap, a alerga după cai verzi (pe pereți), a umbla după potcoave de cai morți, a umbla hai-hui după potcoave de cai morți, țap ispășitor, codru de pâine, mână spartă, a făgădui marea cu sarea.*

2. Următoarea grupare de romane (*Romanele psihologice*) a fost realizată pe baza unui caracter comun, cel psihologic, chiar dacă el se manifestă în proporții diferite. Aici ne referim la *Pădurea spânzuraților*, considerat de la sine un roman psihologic, întrucât pune în atenție un caz de conștiință și aspecte din sfera subconștientului referitoare la drama personajului principal, Apostol Bologa. În cel de-al doilea roman, *Adam și Eva*, scriitorul pune în practică arta analitică și sondează dimensiunile psihice ale conștiinței personajului principal pe parcursul celor șapte reîncarnări. Al treilea roman, *Ciuleandra*, ilustrează preferința romancierului pentru psihologia obsesiei, aducând în atenția cititorilor un caz clinic de nebunie ereditară.

În ceea ce privește dimensiunea romanelor în ediția suport, *Pădurea spânzuraților* și *Adam și Eva* au un număr de pagini relativ apropiate, 214 pagini, respectiv 253 de pagini, iar *Ciuleandra* este de întindere mai mică, aproximativ 125 de pagini. Ca momente ale publicării romanelor, primul apare în 1922, al doilea în 1925, iar al treilea în 1927, fapt ce coincide cu cronologia operei rebreniene. Acțiunea din cele trei romane se desfășoară în locuri total diferite, primul – mare parte pe frontul de luptă austro-ungar, al doilea – în șapte lumi și civilizații diferite (India, Babilon, Germania, Egipt, Franța etc), al treilea – mare parte într-un sanatoriu.

2.1 În urma inventarierii și împărțirii frazeologismelor pe aceleași categorii anunțate deja, am constatat următoarele: *Pădurea spânzuraților* – plan narativ (65), plan dialogat (32), *Adam și Eva* – plan narativ (89), plan dialogat (16), *Ciuleandra* – plan narativ (32), plan dialogat (21).

Din statistica de mai sus, se poate observa că Rebreanu continuă și în aceste trei romane să folosească mai multe frazeologisme în stratul narativ decât în cel dialogat, fapt ce susține observația lui Cristinel Munteanu, anunțată în capitolul anterior. În continuare Rebreanu procedează împotriva tradiției, obținând o expresivitate mai mare din punctul de vedere al prezenței frazeologismelor în discursul naratorului comparativ cu cel al personajelor.

Vom enumera câteva dintre frazeologismele comune romanelor anunțate mai sus: *a-și aduce aminte*, *a-și bate joc*, *a băga de seamă*, *a da mâna*, *a-și da seama*, *a lua în seamă*, *a lua seama*, *părere de rău*, *a-și veni în fire*, *a-și arunca ochii*, *cu băgare de seamă*, *a se da bătut*, *a face curte*, *în neștire*, *a-și lua rămas bun*, *cu luare aminte*, *mai de seamă*, *a se prăpădi cu firea*, *a-și pune în gând*, *cu mâna goală*, *a-și da osteneala*, *în doi peri*, *a-și face sânge rău*, *a schimba vorba*, *a-l bate gândul*, *a da o mână de ajutor*, *a fi în stare*, *rămâne cu gura căscată*, *a se învăța minte*, *mai cu seamă*, *a-i părea rău*, *a-și pierde mințile*.

Observând preferința lui Rebreanu pentru anumite frazeologisme, putem spune că ele intră în categoria celor uzuale, majoritatea locuțiuni, care s-au gramaticalizat prin folosire excesivă, determinând un nivel scăzut de expresivitate. O altă observație este aceea că multe dintre ele fac parte din câmpurile semantice ale unor termeni precum *rațiune* sau *suflet*, ceea ce indică faptul că Liviu Rebreanu creează o adecvare între tematica sau profilul romanului și fondul frazeologic folosit. Totodată, numărul scăzut de frazeologisme și tipologia lor determină un nivel de expresivitate mai redus în romanele psihologice în comparație cu cele țărănești. Acest lucru se justifică și prin faptul că scriitorul adaptează limbajul la tipologia personajelor, dacă ne gândim că cele mai multe personaje aparțin mediilor intelectuale: medici, avocați, caporali sau căpitani de armată, profesori de filozofie, călugări, guvernatori. Vorbirea acestora este, de obicei, îngrijită, uneori mai sobră și rigidă.

3. Ultima grupare de creații (*Romanele citadine*) include romanele *Jar*, *Gorila* și *Amândoi*. Un prim element comun îl constituie locul desfășurării acțiunii, în oraș, iar al doilea, crima din sau

pentru iubire. În romanul *Jar*, acțiunea se petrece în București, ilustrând tema suferinței din iubire a eroinei, ce o va împinge spre sinucidere. Tot în București se desfășoară și acțiunea din romanul *Gorila*, unde personajul principal se îndrăgostește de soția adversarului politic, dar sfârșește ucis de aliații săi pe fondul unei presupuse trădări. În romanul *Amândoi*, acțiunea se petrece în Pitești și cercetează un dublu caz de asasinat ce se dovedește a fi făcut tot din iubire. Și aici, eroina sfârșește prin sinucidere în închisoare. Așadar, în finalul celor trei romane are loc o crimă, din sau pentru iubire. În toate cele trei creații sunt ilustrate aspecte din viața socială, politică și economică din perioada interbelică. Personajele aparțin lumii mondene și intelectuale, cu profesii sau funcții reprezentative: ofițer, ziarist, judecător, deputat, ministru etc. Ca întindere, în ediția suport, *Jar* și *Amândoi* se întind pe aproximativ 185 de pagini, respectiv 165 de pagini, iar *Gorila*, pe aproximativ 350 de pagini. Totodată, acestea sunt ultimele trei romane consecutive din creația rebreniană, mai puțin cunoscute, neavând un ecou răsunător și nici o receptare remarcabilă în lumea criticilor literari, chiar dacă publicul consumator le-a primit cu entuziasm.

3.1 Din statistica inventarelor frazeologice, ilustrăm rezultatele: *Jar* – plan narativ (51), plan dialogat (36), *Gorila* – plan narativ (79), plan dialogat (65), *Amândoi* – plan narativ (59), plan dialogat (43). O primă observație este aceea că planul narativ este mai bogat în frazeologisme decât cel al personajelor, ceea ce conferă mai multă expresivitate discursului narativ decât celui dialogat. Practic, și ultima serie de romane confirmă demersul lui Cr. Munteanu, acela că Rebreanu procedează împotriva tradiției discursive.

3.2 În cele ce urmează, vom enumera doar câteva dintre frazeologismele comune în romanele citadine pentru a vedea tipologia lor: *acorda o mână de ajutor*, *a-și aduce aminte*, *a-și bate joc*, *a băga de seamă*, *a da în vileag*, *a-și da seama*, *din fir în păr*, *a lua seama*, *a-și lua rămas bun*, *a-i părea rău*, *de prisos*, *a scoate din fire*, *mai cu seamă*, *a-i trece prin minte*, *a ține seama*, *a-și veni în fire*, *a avea bătaie de cap*, *a bate toba*, *a face cum îl taie capul*, *a face curte*, *a-și face sânge rău*, *a-și încerca norocul*, *a lua peste picior*, *în patru ochi*, *cu părere de rău*, *a prinde de veste*, *cu strângere de inimă*, *a ține de urât*, *a ține piept*, *pe viață și pe moarte*, *cu băgare de seamă*, *a-și face inimă rea*, *a da răgaz*, *a tăia vorba*, *a trage cu coada ochiului*. Încercând să le organizăm în câmpuri lexicale, ele nu țin nici de pământ sau de aspecte din lumea țărănească, dar nici de psihologie. Sunt frazeologisme ce țin de viața socială, de rutina de zi cu zi, cu un grad mediu de expresivitate, între cele psihologice (cu grad redus) și cele țărănești (cu grad foarte mare).

3.3. Privite în ansamblu, inventarele extinse nu frapază la prima vedere prin expresivitate, lucru de înțeles, ținând cont că ne referim la romane a căror acțiune se petrece la oraș, cu tipologii de personaje educate, oameni cu carte și cu funcții din înalta societate. Cu toate acestea, Rebreanu nu ezită să folosească și în romanele citadine frazeologisme ce aparțin mai mult vieții rurale.

Le vom exemplifica separat, din fiecare roman:

JAR:

- planul naratorului: *a da în vileag, a da târcoale, a deșerta inima până în fund, a face curte, a se face luntre și punte, a-i ieși limba de un cot, a prinde cheag, a trage a pământ, pe viață și pe moarte.*

- planul dialogat: *a ajunge ca frunza pe apă, a face curte, a-și găsi sacul peticul, a merge strună, a-i scoate vorbele cu cleștele, a tăia și spânzura, a trage o săpuneală.*

GORILA:

- planul naratorului: *a avea artag, a da în vileag, a face curte, a se face Dunăre, a-i fugi pământul de sub picioare, a lăsa cu gură de moarte, a-și lua belea pe cap, a lua în deșert (religios), a măcina vorbe goale, cu musca pe căciulă, a prinde pe Dumnezeu de picior, a scăpa ca prin urechile acului, a sta cu mâinile în sân, a ține hangul, pe viață și pe moarte.*

- planul dialogat: *a avea ac de cojocul cuiva, a avea de furcă, a băga bine la doveac, a face curte, ce-i în gușă și-n căpușă, a întoarce cojocul, a se ocupa de paiul din ochiul altuia, a pune țara la cale, din pământ din iarbă verde, a sta la taifas, a trage pe sfoară.*

AMÂNDOI:

- planul naratorului: *a nu avea după ce bea apă, a da răgaz, a-și pierde cumpătul, de prisos, a ridica o povară de pe suflet, sărăcie lucie, a scoate din țâțâni, a sta la pândă, a sta pe jărat.*

- planul dialogat: *a se face borș, a fugi mâncând pământul, a se simți cu musca pe căciulă, a tăcea cu sufletul pe buze, a umbla hai hui după potcoave de cai morți.*

Deși frazeologismele enumerate mai sus nu sunt reprezentative pentru vorbirea orășenilor și a intelectualilor, în general, considerăm că prezența lor oferă dinamism acțiunii, expresivitate și profunzime stilistică.

În final, cercetarea noastră permite formularea următoarelor concluzii:

1. Expresivitatea unei limbi este în strânsă legătură cu tezaurul frazeologic de care dispune, ce contribuie totodată la frumusețea și bogăția ei, dar și la identitatea culturală a comunității lingvistice care îl folosește.

2. Frazeologia este o (sub)disciplină relativ nouă ce studiază fondul frazeologic al unei limbi, însă în această ramură a lingvisticii, concepută în sens larg, intră și *discursul repetat*, interferând și cu *tradițiile discursive*, concepte apărute recent în domeniu.

3. Liviu Rebreanu este numit pe nedrept prozatorul cu *stil cenușiu*, întrucât o doză remarcabilă de expresivitate există în scrierile sale, dată de abundența unei figuri de stil, comparația.

4. Liviu Rebreanu este prozatorul care încalcă o tradiție discursivă (în toată creația sa de mare întindere), folosind mai multe frazeologisme în discursul narativ decât în cel dialogat și

obținând în felul acesta o expresivitate mai mare în planul naratorului. Altfel spus, Rebreanu își creează propria tradiție discursivă, ce devine o particularitate a stilului său.

5. În ceea ce privește vorbirea personajelor, Liviu Rebreanu încalcă o altă tradiție discursivă, înzestrând personajele din clasa socială a intelectualilor cu un limbaj mai expresiv, mai colorat prin folosirea unui număr mare de frazeologisme comparativ cu vorbirea țăranilor.

6. Tematica romanelor influențează, în mare măsură, fondul frazeologic folosit de scriitor. Astfel, în romanele țărănești, cele mai multe frazeologisme aparțin vorbirii specifice mediului rural și sunt extrem de expresive; în romanele psihologice, numeroase frazeologisme fac parte din câmpuri lexicale ce aparțin fondului sufletesc și al rațiunii și au o doză mică de expresivitate (multe sunt locuțiuni, adică sintagme ce s-au gramaticalizat prin uz excesiv); în romanele citadine, cele mai multe frazeologisme țin de viața socială, de rutina zilnică a omului de rând, dar interesant este faptul că scriitorul apelează la expresii din viața țăranilor pe care le folosește în limbajul orășenilor. Cu toate acestea, nivelul de expresivitate dat de prezența frazeologismelor este mediu.

BIBLIOGRAFIE

I. IZVOARE

1. REBREANU, Liviu, *Romane, vol. I*, (ediție: Nicolae Gheran), București, Editura Cartea Românească, 1986.
2. REBREANU, Liviu, *Romane, vol. II*, (ediție: Nicolae Gheran), București, Editura Cartea Românească, 1986.
3. REBREANU, Liviu, *Romane, vol. III*, (ediție: Nicolae Gheran), București, Editura Cartea Românească, 1986.
4. REBREANU, Liviu, *OPERE, vol. I*, (ediție: Mircea Coloșenco și Ilderim Rebreanu, Prefață de Eugen Simion), București, Editura Univers Enciclopedic, 2001.
5. REBREANU, Liviu, *OPERE, vol. II*, (ediție: Mircea Coloșenco și Ilderim Rebreanu, Prefață de Eugen Simion), București, Editura Univers Enciclopedic, 2001.
6. REBREANU, Liviu, *OPERE, vol. III*, (ediție: Mircea Coloșenco și Ilderim Rebreanu, Prefață de Eugen Simion), București, Editura Univers Enciclopedic, 2001.
7. REBREANU, Liviu, *Trei nuvele*, ediție tipărită de Cultura națională, București, 1924.

II. STUDII:

8. ALEXANDRESCU, Emil., *Introducere în literatura română*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 2007.
9. ANDREI, Mariana, *Sinonimia frazeologică și lexico-frazeologică în limba română*, Pitești, Editura Tiparg, 2010.
10. Avram, Mioara, *Gramatica pentru toți*, Ediția a II a revăzută și adăugită, București, Editura Humanitas, 1997.
11. BULARCA, Cornelia, CRĂCIUN, Gheorghe, *Dicționar de personaje literare*, ediția a II-a, Brașov, Editura „Orientul Latin”, 1992.
12. 1BULGĂR, Gheorghe, *Studii de stilistică și limbă literară*, București, Editura Didactică și pedagogică, 1971.
13. CARACOSTEA, Dumitru, *Expresivitatea limbii române*, București, Fundația Regală pentru literatură și artă, 1942.
14. 1CĂLINESCU, George, *Istoria literaturii române, COMPENDIU*, București, Editura pentru literatură, 1968.
15. CĂLINESCU, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București: Editura Minerva, 1982.

16. CĂLINESCU, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, *Romancierii*, Bacău, Editura Cartea românească, 1998.
17. CIOCULESCU, Șerban, *Varietăți critice*, București, Editura pentru literatură, 1966.
18. COLȚUN, Gheorghe, *Frazeologia limbii române*, Chișinău, Editura Arc, 2000.
19. 1CONSTANTINESCU, Pompiliu, *Romanul românesc interbelic*, București, Editura Minerva, 1977.
20. CONSTANTINESCU, Pompiliu, *Studii și cronici literare*, București, Editura Minerva, 1981.
21. CORNIȚĂ, Georgeta, *Manual de stilistică*, Baia Mare, Editura Umbria, 1995.
22. COȘERIU, Eugeniu, *Lecții de lingvistică generală*, Chișinău, Editura Arc, 2000.
23. COȘERIU, Eugeniu, *Lingvistica textului. O introducere în hermeneutica sensului*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013.
24. COTEANU, Ion, «Considerații asupra structurii stilistice a limbii», in *Probleme de lingvistică generală*, Vol. IV, București, Editura Academiei Republicii populare române, 1962, pp. 59-86.
25. COTEANU, Ion, *Stilistica funcțională a limbii române, Stil, stilistică, limbaj*, Vol. I, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973.
26. COTEANU, Ion, FORĂSCU, Narcisa, BIDU-VRÂNCEANU, Angela, *Limba română contemporană, Vocabularul*, Ediție revizuită și adăugită, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1985.
27. CROHMĂLNICEANU, Ovid S., *Literatura română între cele două războaie mondiale*, București, Editura pentru literatură, 1967.
28. 2CROHMĂLNICEANU, Ovid S., *Cinci prozatori în cinci feluri de lectură*, Bacău, Editura Cartea românească, 1984.
29. DIMITRESCU, Florica, *Locuțiuni verbale în limba română*, București, Editura Academiei, 1958.
30. DRAGOȘ, Elena, *Structuri narative la Liviu Rebreanu*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.
31. DUMISTRĂCEL, Stelian, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, București, Editura Științifică și enciclopedică, 1980.
32. DUMISTRĂCEL, Stelian, *Până-n pânzele albe. Expresii românești. Biografii – motivații*, Ediția a II-a, revăzută și augmentată, Iași, Institutul European, 2001.
33. GHERAN, Nicolae, *Rebreanu, amiaza unei vieți*, București, Editura Albatros, 1989.
34. GHERAN, Nicolae, MOLDOVAN, Andrei, *Liviu Rebreanu prin el însuși*, București, Editura Academiei Române, 2008.

35. GLODEANU, Gheorghe, *Liviu Rebreanu Ipostaze ale discursului epic*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001.
36. *Gramatica limbii române*, vol. I, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966.
37. HRISTEA, Theodor, *Sinteze de limbă română*, București, Editura Albatros, 1984.
38. ILIESCU, Adriana, *Realismul în literatura română*, București, Editura Minerva, 1975.
39. IORDAN, Iorgu, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor”*, București, Editura SOCEC&Co., S. A. R., Iași, 1943
40. IORDAN, Iorgu, *Stilistica limbii române*, Ediție definitivă, București, Editura Științifică, 1975.
41. IRIMIA, Dumitru, *Introducere în stilistică*, Iași, Editura Polirom, 1999.
42. ISTRATE, Gavril, *Studii și portrete*, vol. IV, Cluj-Napoca, Editura SUPERGRAPH, 2005.
43. KABATEK, Johannes, *Tradiții discursive. Studii*. București, Editura Academiei Române, 2015.
44. LĂZĂRESCU, Gheorghe, *Romanul de analiză psihologică în literatura română interbelică*, București, Editura Minerva, 1983.
45. LOVINESCU, Eugen, *Istoria literaturii române contemporane*, București, Editura Minerva, 1973.
46. LOVINESCU, Eugen, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. II, București, Editura Minerva, 1982.
47. MANOLESCU, Nicolae, *Autori canonici, personaje literare*, vol. I, Pitești, Editura Paralela 45, 2005.
48. MANOLESCU, Nicolae, *Arca lui Noe, Eseu despre romanul românesc*, București, Editura 100+1 Gramar, 2006.
49. MANOLESCU, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române, 5 secole de literatură*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008.
50. MILICĂ, Ioan, *Noțiuni de stilistică*, Iași, Editura Vasiliana '98, 2014.
51. MUNTEANU, Cristinel, *Sinonimia frazeologică în limba română din perspectiva lingvisticii integrale*, Pitești, Editura „Independența Economică”, 2007.
52. MUNTEANU, Cristinel, *Discursul repetat între alteritate și creativitate*, volum omagial Stelian Dumistrăcel, Editura Institutul European, Iași, 2007.
53. MUNTEANU, Cristinel, *Frazeologie românească. Formare și funcționare*, Iași, Institutul european, 2013.

54. MUNTEANU, Cristinel, «Repeated Discourses and Discourse Traditions. Some Remarks on Charles F. Hockett's Contribution», *Anadiss* (numéro hors-série, mai 2017), Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, 2017, pp. 49-60.
55. MUNTEANU, Ștefan, *Stil și expresivitate poetică*, București, Editura Științifică, 1972.
56. MUTHU, Mircea, *Liviu Rebreanu sau paradoxul organicului*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1993.
57. PĂCURARIU, Dimitrie (coordonator), *Dicționar de literatură română, Scriitori, Reviste Curente*, București, Editura Univers, 1979.
58. PHILIPPIDE, Alexandru, *Originea românilor. Ce spun limbile română și albaneză*, Iași, Tipografia „Viața românească” S. A., 1927.
59. PIRU, Alexandru, *Liviu Rebreanu*, București, Editura Tineretului, 1965.
60. PIRU, ALEXANDRU, *Istoria literaturii române de la început până azi*, București, Editura Univers, 1981.
61. PROTOPOPESCU, Alexandru, *Romanul psihologic românesc*, Pitești, Editura Paralela 45, 2002.
62. RAICU, Lucian, *Liviu Rebreanu, eseu*, București, Editura pentru literatură, 1967.
63. REBREANU, Liviu, *Amalgam*, București, Socec, 1943.
64. REBREANU, Liviu, *Amalgam*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976.
65. REBREANU, Liviu, *Jurnal*, vol. I, 1984.
66. SASU, Aurel, *Liviu Rebreanu, sărbătoarea operei*, București, Editura Albatros, 1978.
67. SĂNDULESCU, Alexandru, *Introducere în opera lui Liviu Rebreanu*, București, Editura Minerva, 1976.
68. SIMUȚ, Ion, *Rebreanu – dincolo de realism*, Oradea, Biblioteca Revistei Familia, 1997.
69. ȘĂINEANU, Lazăr, *Încercare asupra semasiologiei limbei române. Studii istorice despre tranzițiunea sensurilor*, București, Tipografia Academiei Române, 1887.
70. ȘĂINEANU, Lazăr, *Influența orientală asupra limbei și culturii române*, vol. I., București, Editura Librăriei Socec & comp., 1900.
71. TOHĂNEANU, G.I., *Stilul artistic al lui Ion Creangă*, București, Editura Științifică, 1969.
72. VIANU, Tudor, *Problemele metaforei și alte studii de stilistică*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1957.
73. VIANU, Tudor, *Despre stil și artă literară*, București, Editura Tineretului, 1965.
74. VIANU, Tudor, *Studii de stilistică*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1968.
75. VIANU, Tudor, *Scriitori români*, vol. III, București, Editura Minerva, 1971.

76. VIANU, Tudor, *Arta prozatorilor români*, București, Editura Eminescu, 1973.
77. VIANU, Tudor, *Arta prozatorilor români*, București, Editura Lider, 1996.
78. ZACIU, Mircea, *Liviu Rebreanu după un veac*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985.
79. ZANNE, Iuliu, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia. Proverbe, zicători, povățuiri, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme și cimilituri, cu un glosar româno-frances*, vol. V, București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1900.
80. ZUGUN, Petru, *Lexicologia limbii române*, Iași, Editura Tehnopress, 2000.

ARTICOLE:

81. BORCILĂ, Mircea, «Aspecte ale unei sinteze teoretice în stilistică», *Cercetări de lingvistică*, nr. 2, anul XVII, pp. 309-321.
82. BOROIANU, Ioana, «Conceptul de unitate frazeologică; tipuri de unități frazeologice (I)», *Limbă și Literatură*, nr. 1, 1974, pp. 25-34.
83. BOROIANU, Ioana, «Conceptul de unitate frazeologică; tipuri de unități frazeologice (II)», *Limbă și Literatură*, nr. 2, 1974, pp. 242-247.
84. COLOȘENCO, Mircea, «Liviu Rebreanu», *Academia Bârlădeană*, nr. 16, trim. III, 2004, p. 18.
85. COLOȘENCO, Mircea, «LIVIU REBREANU. „CRĂIȘORUL” – ROMANUL RĂSCOALEI LUI HORIA, CLOȘCA ȘI CRIȘAN», *Revista română*, anul XXVI, nr. 3-4, (101-102), toamnă-iarnă 2020, pp. 1-6.
86. HRISTEA, Theodor, «Derivarea frazeologică», *România literară*, Anul XVII, nr. 30/26 iulie 1984, p. 7.
87. MUNTEANU, Cristinel, «Tehnica utilizării frazeologismelor expresive», *Limba română*, Chișinău, XVI, nr. 7-9, 2006, pp. 150-158.
88. MUNTEANU, Cristinel, «Despre importanța tradițiilor discursive», *Limba română*, Chișinău, XXV, nr. 5-6, 2015, pp. 271-288.
89. PUȘCARIU, Sextil, «Expresia „a făgădui marea cu sarea”», *Cugetul românesc*, I, nr. 4, 1922, pp. 395–397.
90. REBREANU, Liviu, «Pe urmele Crăișorului», *Adevărul literar și artistic*, IX, nr. 419, 16 dec. 1928, p. 1.
91. REBREANU, Liviu, «Mărturisiri», *Revista Fundațiilor Regale*, nr. 11, anul VII, 1 noiembrie 1940, pp. 243-261.

92. ROBOT, Alexandru, «Cu Dl. Liviu Rebreanu, romancierul care toată viața nu face decât să scrie și totuși nu e fecund. Despre *Gorila*, *Pojarul Dragostei* și altele.», *Rampa*, nr. 4752, an XVI, 13 noiembrie 1933, p. 12.

93. SANDA, Galopenția, TOMA, Pavel, «Statistica și stilurile limbii», *Limba română*, nr. 4/1960, anul IX, pp. 58-65.

94. SLAVE, Elena, «Contrast și opoziții în domeniul expresivității», *Probleme de lingvistică generală*, Vol. IV, București, Editura Academiei Republicii populare române, 1962, pp. 47-58.

95. TUDORAN, Eugeniu, «Realismul lui Liviu Rebreanu», *Revista Fundațiilor Regale*, Nr. 12, Anul IX, 1 decembrie 1942, p. 559-583.

DICȚIONARE:

96. BUCĂ, Marin, *Dicționar de expresii românești*, București, Editura Vox, 2007.

97. BIDU-VRÂNCEANU, Angela, CĂLĂRAȘU, Cristina, IONESCU-RUXĂNDIOIU, Liliana, MANCAȘ, Mihaela, PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Științifică, 1997.

98. COTEANU, Ion, MAREȘ Lucreția, (coordonatori), *Dicționarul explicativ al limbii române*, (ediția a II-a), București, Academia Română, Institutul de Lingvistică, Editura Univers Enciclopedic, 1996.

99. COTEANU, Ion, MAREȘ Lucreția, (coordonatori), *Dicționarul explicativ al limbii române* (ediția a II-a revăzută și adăugită), București, Academia Română, Institutul de Lingvistică, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.

100. DUDA, Gabriela, GUGUI, Aglaia, WOJCICKI, Marie Jeanne, *Dicționar de expresii și locuțiuni ale limbii române*, București, Editura Albatros, 1985.

101. ILINCAN, Vasile, *Dicționar de expresii românești în contexte*, A-C, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2015.

102. ILINCAN, Vasile, *Dicționar de expresii românești în contexte*, D-N, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2016.

103. ILINCAN, Vasile, *Dicționar de expresii românești în contexte*, O-R, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2021.

104. ILINCAN, Vasile, *Dicționar de expresii românești în contexte*, S-Z, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2021.

105. MACREA, Dimitrie, PETROVICI, Emil, *Dicționarul limbii române literare contemporane*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1955-1957.

106. POPA, Marcel D., *Dicționar enciclopedic*, volumul al II-lea, București, Editura Enciclopedică, 1996.

107. TOMICI, Mile, *Dicționar frazeologic al limbii române*, București, Editura Saeculum vizual, 2009.

108. VOLCEANOV, George, *Dicționar de argou al limbii române*, București, Editura Niculescu, 2007.